

Козубенко Л. М.

Університет Григорія Сковороди в Переяславі

ХУДОЖНІ ЗАСОБИ ЯК ФОРМА РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКОЇ КАРТИНИ СВІТУ В РОМАНІ Г. ГЕССЕ «ГРА В БІСЕР»

У статті розглядається проблема художніх засобів як форми репрезентації індивідуально-авторської картини світу в романі Г. Гессе «Гра в бісер». Звертається увага на те, що використовуючи тропи, автор здійснює художній задум, передає персонажам певні, властиві тільки їм риси, висловлює у мові їх ставлення до навколишньої дійсності та її вплив. Вживання таких художніх засобів дозволяє читачам краще зрозуміти героїв, наблизитися до них, усвідомити їх мотиви і задуми.

У романі «Гра в бісер» Г. Гессе використовує художні засоби з метою зацікавлення читача до свого витвору, іноді одне його слово викликає в уяві читача цілу картину й безліч асоціацій. Для письменника характерною рисою його твору є точність у виборі тропів як художніх засобів.

У процесі літературознавчого аналізу роману Г. Гессе «Гра в бісер» виявлено, що найбільш вживаним, експресивним, ємним та багатограним художнім засобом є порівняння, яке автор використовує з метою надання мові тексту образності, яскравості. Проведення аналогій між предметами та явищами допомагає читачеві краще сприймати подану інформацію. Для порівнянь характерно індивідуальне, властиве автору сприйняття дійсності.

Виявлено, що розгорнуті порівняння в романі Г. Гессе «Гра в бісер» розвивають ряд ознак одного або групи предметів, вони створюють картину, всебічно змальовують предмет.

У процесі аналізу художніх особливостей роману Г. Гессе «Гра в бісер», з'ясовано, що автором часто вживаються метафори. Через метафоричне значення слів і словосполучень автор твору не тільки підсилює видимість і наочність зображуваного, а й передає неповторність, індивідуальність предметів або явищ, виявляючи при цьому глибину і характер власного асоціативно-образного мислення, бачення світу.

Задля посилення характеристики явища та створення певного настрою в сприйнятті літературного твору, митець активно використовує у своєму романі не тільки прості, а й складні епітети. З їх допомогою ми можемо краще зрозуміти авторське ставлення до описуваного предмета чи явища, настрої письменника і той зміст, який був вкладений в твір.

Значно рідше Г. Гессе у своєму творі звертається до персоніфікації, яка конкретизує образ, уявно робить його доступним для сприймання кількома аналізаторами: візуальним, акустичним тощо.

Письменник у романі «Гра в бісер», використовує іронію як один із способів комічного сприйняття дійсності, що містить у собі приховане глузування та лукавство над фактами чи людьми. Завдяки іронії, автор створює емоційно-експресивні відтінки та відображає індивідуальний процес пізнання дійсності

Отже, художні засоби використовуються Г. Гессе з метою посилення емоційного впливу на читача. З їх допомогою письменник у своєму романі «Гра в бісер» доносить найдрібніші відтінки настрою, передає атмосферу, відображає всю палітру фарб життя. Застосовуючи дані засоби, автор не тільки підсилює в художньому тексті ознаки об'єкта, а й насичує, збагачує його емоційно. Художні засоби підкреслюють індивідуальні ознаки предмета чи явища. До найбільш вживаних відносяться порівняння, метафори та епітети, які застосовуються з метою надання мові тексту образності, яскравості. Вони передають неповторність, індивідуальність предметів або явищ, виявляючи при цьому глибину і характер власного асоціативно-образного мислення.

Ключові слова: художні засоби, індивідуальний, автор, картина, світ, роман, образність.

Постановка проблеми. Використовуючи тропи, автор здійснює художній задум, передає персонажам певні, властиві тільки їм риси,

висловлює у мові їх ставлення до навколишньої дійсності та її вплив. Вживання таких художніх засобів дозволяє читачам краще зрозуміти

героїв, наблизитися до них, усвідомити їх мотиви і задуми.

У романі «Гра в бісер» Герман Гессе використовує художні засоби з метою зацікавлення читача до свого витвору, іноді одне його слово викликає в уяві читача цілу картину й безліч асоціацій. Для письменника характерною рисою його роману є точність у виборі тропів як художніх засобів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед напрацювань, присвячених проблемі художніх засобів в літературній творчості варто виділити роботи таких науковців, як Н. Бойко [1], О. Дуднікова [3], І. Живіцької [4], Н. Ковальчук [5], Ю. Кравцової [6], Л. Мацько [7], І. Мегели [8], С. Привалової [9], О. Червченко [10]. В зазначених роботах визначаються питання, пов'язані з поняттям тропів в художній літературі, досліджується їхня класифікація форми застосування.

Однак, незважаючи на певну кількість праць, присвячених цій темі, в сучасному літературознавстві і критиці бракує досліджень, які детально розкривають проблему художніх засобів як форми репрезентації індивідуально-авторської картини світу в романі Г. Гессе «Гра в бісер».

Постановка завдання. Відтак, нашим завданням є дослідити художні засоби як форму репрезентації індивідуально-авторської картини світу в романі Г. Гессе «Гра в бісер».

Виклад основного матеріалу. У процесі літературознавчого аналізу роману Г. Гессе «Гра в бісер» виявлено, що найбільш вживаним, експресивним, емним та багатограним художнім засобом є порівняння, які автор використовує з метою надання мові тексту образності, яскравості. Проведення аналогій між предметами та явищами допомагає читачеві краще сприймати подану інформацію. Для порівнянь характерно індивідуальне, властиве автору сприйняття дійсності, що наочно проявляється в наступних прикладах:

«Граплялись цікаві, темпераментні, дотепні лекції, скажімо, про Гете, як він у синьому фракку вискакував з диліжанса і зваблював страсбургських чи вецларських дівчат, або про арабську культуру – тоді в них було повно модних інтелектуальних слів, перемішаних, як гральні кості» [2, с. 8].

«То була випадковість, проте вона подіяла як божий знак» [2, с. 9].

«А проте науці, так само як колись мистецтву, потрібне, так би мовити, розлоге пасовисько, і часом дослідник певної теми, якою, крім нього, ніхто не цікавиться, накопичує знання, що стають його колегам сучасникам у великій пригоді, як словник чи архів» [2, с. 30].

Виявлено, що розгорнуті порівняння в романі Г. Гессе «Гра в бісер» розвивають ряд ознак одного або групи предметів, вони створюють картину, всебічно змальовують предмет:

«Магістр звелів своєму гостеві увияти собі цю музику як танок, як безперервний ряд вправ на рівновагу, як послідовність більших чи менших кроків від центру осі якоїсь симетрії і всю свою увагу зосередити на фігурах, утворюваних тими кроками» [2, с. 38].

«Кожен, хто належав до цієї групи, був віртуозом Гри, кожен досконало знав здібності і вдачу інших її членів, ніби у вузькому колі якогось міністерства чи в аристократичному клубі, де зустрічаються й знайомляться завтрашні й післязавтрашні правителі й керівники» [2, с. 69].

У процесі аналізу художніх особливостей роману Г. Гессе «Гра в бісер», виявлено, що автором часто вживаються метафори. Як зазначає Л. Мацько, вираження метафор розрізняють: за кольором, за формою, за функцією, за розміром за відчуттям дотику, за емоційним вираженням, за дією, за місцем та за ознаками подібності [7, с. 121]. Через метафоричне значення слів і словосполучень автор твору не тільки підсилює видимість і наочність зображуваного, а й передає неповторність, індивідуальність предметів або явищ, виявляючи при цьому глибину і характер власного асоціативно-образного мислення, бачення світу:

«Повсюдно відомі також оповідання, казки й легенди з ранніх часів усіх культур, де музиці приписують не тільки мистецький вплив, а й могутню владу над окремими людьми й цілими народами, роблять її таємничою володаркою чи законодавицею народів і їхніх держав» [2, с. 5].

«Людині по-різному, безліччю шляхів відкривається її покликання, але суть і сенс цієї події завжди ті самі: душа тоді прокидається, перероджується, в неї прибуває сили, замість снів і передчуттів, що йшли зсередини, раптом виникає і вривається поклик ззовні, уламок дійсності» [2, с. 26].

У своєму творі «Гра в бісер», автор використовує значну кількість метафор за дією. Вони є тим засобом, за допомогою якого в процесі розумової діяльності в свідомості індивідуума не тільки відображаються, а й осмислюються, проводяться паралелі, аналогії, а також набувають модальності, оціненості і верифікація картини навколишнього світу:

«Та хоч як легко розкласти по полицях історії будь які відтинки минулого, сучасне ніколи не може знайти в ній своє місце, тому, коли рівень духовних потреб і здобутків почав швидко й дуже

помітно знижуватись, саме інтелектуалів охопили непевність і розпач» [2, с. 8].

«Та хоч ми й визнаємо ідею Гри вічною, а отже, такою, що існувала й подавала свій голос задовго до того, як набрала реальних обрисів, проте її втілення у відомі нам форми має свою історію, про найважливіші етапи якої ми й спробуємо коротко розповісти» [2, с. 5].

Разом з тим, автор використовує метафори за емоційним вираженням, які створюють яскраві емоційні образи, сприяють досягненню автором свого основного завдання – створюють експресію:

«Ніякі передчасні відкриття і нескромні вторгнення не порушили цього благородного процесу, типової передісторії, молодечої пори кожного шляхетного розуму; внутрішні й зовнішні чинники його працювали й росли назустріч одні одним у гармонійній рівновазі» [2, с. 27].

«Біля входу на цей залитий сонцем майдан стояла єдина висока будівля закладу – учбовий корпус з двома флігелями, кожен з яких мав портик на п'ять колон» [2, с. 31].

Наведемо декілька прикладів метафор за місцем знаходження, за кольором та формою, які вживаються автором з метою перенесення читача в художній світ письменника:

«Джерела музики лежать у сивій давнині. Вона повстає з міри, а коріння її – у великому Єдиному» [2, с. 11].

«Хлопець дивився на розумні білі пальці Магістра, бачив, як на його зосередженому обличчі тихо віддзеркалювався план музики, а очі спочивали під напівопущеними повіками» [70, с. 10].

«Навіть в епоху розквіту фейлетону то тут, то там траплялися невеличкі групи людей, які мали твердий намір зберегти вірність духові і будь що пронести крізь те лихоліття зерно доброї традиції, дисципліни, методу й інтелектуальної честі» [2, с. 9].

На додаток, автор використовує метафори за відчуттям дотику задля надання роману образно-експресивного забарвлення, що поєднується з афективністю, яскраво вираженою емоційною оцінкою. З їх допомогою, читач легко занурюється в художній світ автора, розвиває фантазію та уяву:

«Поле було мокре, але сніг уже зійшов, біля канав пробивалася трава, бруньки й перші котики вже надавали голим кущам ледь помітної барви, повітря було напоєне запахом, запахом самого життя, сповненим протирич, – пахло вологою землею, прілим листям і молодим пагінням, здавалося, що ось-ось почується й запах фіалок, хоч їхній час ще не настав» [2, с. 33].

«Він був весь у маленьких бруньках, але ще без листя, а коли я зрізав гіллячку, в ніс мені вдарив гіркувато-солодкий різкий запах, що, здавалося, ввібрав у себе, з'єднав в один і в багато разів підсилював усі інші весняні запахи» [2, с. 33].

Одним із засобів посилення емоційно-оцінного та розширення смислового діапазону слова, збільшення опосередкованого відображення дійсності, образності і виразності мовлення виступає у романі Г. Гессе «Гра в бісер» – гіпербола. В поданих прикладах, автор застосовує даний засіб з метою посилення виразності та передання більшої значущості предмета. З її допомогою виявляється авторське відношення до персонажа, створюється загальне враження від висловлювання:

«Але він існував, був поряд і, як Йозефові було відомо з історії, існував завжди й завжди був десь такий, як тепер» [2, с. 59].

«Твій обов'язок показувати, як природне, просте життя, позбавлене духовного нагляду, стає болотом, спихає нас до тваринного існування, навіть це нижче» [2, с. 59].

Епітет є одним із способів інтелектуального та емоційного впливу на читача, засобом виділення тих властивостей і ознак зображуваного ним явища, на які слід звернути увагу читачів.

«Серед загального апокаліптичного настрою деякі займали ще й цинічну позицію: йшли танцювати й називали будь яку турботу про майбутнє старосвітською дурницею, проголошували в бадьорих фейлетонах близький кінець мистецтва, науки й мови, з якоюсь хтивістю самовбивць виявляли в паперовому світі фейлетону, який вони самі ж і збудували, цілковиту деморалізацію духу, інфляцію понять і вдавали, ніби вони з цинічною байдужістю або у вакхічному екстазі спостерігають, як не тільки мистецтво, дух, етика, чесність, але навіть уся Європа, весь світ ідуть до загибелі» [2, с. 9].

У романі Г. Гессе «Гра в бісер» особливо часто можна зустріти саме цей стилістичний прийом. Можливо, це пов'язано з бажанням зробити мову оповіді більш барвистою, пробудити фантазію та змусити читача більш яскраво уявляти собі ту чи іншу картину, пейзаж або людину.

«Серед крацих людей запанував мовчазно похмурий, а серед гірших – зловтішний песимізм, і аж через довгі роки, коли внаслідок політичної боротьби і воєн щезло все віджиле, була вироблена нова мораль і переінакшений світ – аж тоді й культура змогла реально оцінити себе і знайти своє справжнє місце» [2, с. 9].

Задля посилення характеристики явища та створення певного настрою в сприйнятті літературного твору, автор активно використовує у своєму романі не тільки прості, а й складні епітети. З їх допомогою ми можемо краще зрозуміти авторське ставлення до описуваного предмета чи явища, настрій письменника і той зміст, який був вкладений в твір.

«Бо поряд з ним і над ним існував інший світ, касталійський, штучно створений світ інтелекту, впорядкований і свято бережений світ ієрархії, який треба було завжди охороняти й відтворювати» [2, с. 50].

«А я, в свою чергу, мушу безперестанку нагадувати, яке ризиковане, небезпечне і, врешті, безплідне життя, що спирається тільки на самий дух» [2, с. 54].

Разом з тим автор використовує метафоричні епітети для надання особливої атмосфери та виклику конкретного емоційного відношення. Вони надають мові насиченості і красномовства, особливий смисловий відтінок і яесь нове значення, розширюють звичні узуальні рамки лексеми, провокують появу різноманітних асоціативних зв'язків та розставляють емпатичний акцент.

«І поети розповідали страшенні казки про заборонені, диявольські, чужі небу тональності, наприклад, про тональність Цінь Шаня і Цінь Цзи, про «музику загибелі»—як тільки, бувало, її блюзнірські звуки залунають в імператорському палаці, над ним починають збиратися хмари, стіни двигнуть і падають, імператор і вся держава гинуть» [2, с. 11].

«Деякі з цих Ігор тривають кілька днів або й тиждень, і протягом усього свята і гравці, і слухачі живуть за суворими приписами, обов'язковими навіть на години сну, аскетичним, відчуженим від світу життям цілковитого самозаглиблення, схожим на суворо впорядковане, схимницьке життя, яке провадять виконавці духовних вправ святого Ігната» [2, с. 16].

Значно рідше Г. Гессе у своєму романі «Гра в бісер» використовує персоніфікацію, яка конкретизує образ, уявно робить його доступним для сприймання кількома аналізаторами: візуальним, акустичним тощо.

«Але й у ті перехідні десятиріччя культура не спала мертвим сном, а саме в період свого занепаду і уявного самозаперечення, яке від її імені проголошували митці, професори й фейлетоністи, вона пробудила сумління в окремих своїх носіїв, і ті виплекали в собі особливу пильність і якнайсуворіший самоконтроль» [2, с. 9].

«Кнехт бачив, яким старим і змученим часом здавався Магістр і як потім, коли він, приплющивши очі, заглиблювався в себе, погляд його знов ставав спокійним, сповненим сили, радісним і привітним, – ніщо не могло дужче переконати, що цей шлях до джерел, шлях від суєти до спокою правильний» [2, с. 41].

Г. Гессе, у своєму романі «Гра в бісер», використовує іронію як один із засобів комічного сприйняття дійсності, що містить у собі приховане глузування та лукавство над фактами чи людьми:

«Йому подобалась навіть та крихта хизування й пози, що прозирала в Оскарів, коли він, наприклад, влітав у свою мову якусь складну грецьку цитату і потім зразу ж ввічливо вибачався: адже ж, мовляв, новачок цього ще не може зрозуміти, ну звичайно, хто б від нього вимагав цього!» [2, с. 32].

«Хочуть сказати йому: «Гей, ти, що в своїй зарозумілості вважаєш себе за обранця!» [2, с. 27].

Завдяки іронії, автор створює емоційно-експресивні відтінки та відображає індивідуальний процес пізнання дійсності.

Висновки. Отже, художні засоби використовуються Г. Гессе з метою посилення емоційного впливу на читача. З їх допомогою письменник у своєму романі «Гра в бісер» доносить найдрібніші відтінки настрою, передає атмосферу, відображає всю палітру життєвих фарб. Застосовуючи дані засоби, автор не тільки підсилює в художньому тексті ознаки об'єкта, а й насичує, збагачує його емоційно. Художні засоби підкреслюють індивідуальні ознаки предмета чи явища. До найбільш вживаних відносяться порівняння, метафори та епітети, які застосовуються з метою надання мові тексту образності, яскравості. Вони передають неповторність, індивідуальність предметів або явищ, виявляючи при цьому глибину і характер власного асоціативно-образного мислення.

Список літератури:

1. Бойко Н.І. Українська експресивна лексика в словнику, мові та мовленні. Ніжин: НДПУ ім. М. Гоголя, 2002. 217 с.
2. Гессе Г. Гра в бісер: роман. Харків: Фоліо, 2001. 510 с.
3. Дудніков М.О. Основні літературознавчі концепції жанру «роман» у контексті генези. *Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. Філологічні студії*. 2012. Вип. 8. С. 169 – 188.

4. Живіцька І.А. Мовна картина світу як відображення реальності. *Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2010. Вип. 4. С. 20 – 25.
5. Ковальчук Н. Нетрадиційні шляхи аналізу художнього твору на уроках зарубіжної літератури. *Методичний пошук учителя-словесника: збірник науково-методичних статей*. Вінниця: Веда, 2009. Вип. 1. С. 396 – 402.
6. Кравцова Ю. Семантико-когнітивне моделювання метафоризації. *Науково-теоретичний журнал інституту мовознавства ім. О. Потебні та українського мовно-інформаційного фонду НАН України*. 2011. Вип. 1. С. 43 – 54.
7. Мацько Л.І., Сидоренко О.М. Стилїстика української мови: Підручник. Київ: Вища школа, 2003. 462 с.
8. Мегела І. Мотив гри в романі Г. Гессе «Гра в бісер». *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*. Кіровоград, 2015. Вип. 138. С. 273 – 281.
9. Привалова С. Лексичні засоби поетичної мови. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2008. № 9. С. 19 – 24.
10. Червченко О.М. Методика навчання зарубіжної літератури: Навчальний посібник. Умань: ВПЦ «Візаві», 2020. 144 с.

Kozubenko L. M. ARTISTIC MEANS AS A FORM OF REPRESENTATION OF THE INDIVIDUAL-AUTHOR'S PICTURE OF THE WORLD IN G. HESSE'S NOVEL "THE GAME OF BEADS"

The article considers the problem of artistic means as a form of representation of the individual author's picture of the world in G. Hesse's novel "The Game of Beads". Attention is drawn to the fact that using trails, the author carries out an artistic idea, conveys to the characters certain features unique to them, expresses in language their attitude to the surrounding reality and its impact. The use of such artistic means allows readers to better understand the characters, get closer to them, understand their motives and intentions.

In the novel "The Game of Beads" G. Hesse uses artistic means to interest the reader in his work, sometimes one of his words evokes in the reader's imagination a whole picture and many associations. For the writer, a characteristic feature of his work is the accuracy in the choice of trails as artistic means.

In the process of literary analysis of G. Hesse's novel "The Game of Beads" it was found that the most used, expressive, capacious and multifaceted artistic tool is the comparison that the author uses to give the language of the text imagery, brightness. Drawing analogies between objects and phenomena helps the reader to better perceive the information provided. Comparisons are characterized by individual, author's perception of reality.

It was found that detailed comparisons in G. Hesse's novel "The Game of Beads" develop a number of features of one or a group of objects, they create a picture, comprehensively depict the object.

In the process of analyzing the artistic features of G. Hesse's novel "The Game of Beads", it was found that the author often uses metaphors. Due to the metaphorical meaning of words and phrases, the author of the work not only enhances the visibility and clarity of the depicted, but also conveys the uniqueness, individuality of objects or phenomena, revealing the depth and nature of their own associative thinking, worldview.

In order to strengthen the characteristics of the phenomenon and create a certain mood in the perception of a literary work, the artist actively uses in his novel not only simple but also complex epithets. With their help we can better understand the author's attitude to the described object or phenomenon, the mood of the writer and the content that was invested in the work.

Much less often G. Hesse in his work refers to the personification, which concretizes the image, imaginary makes it available for perception by several analyzers: visual, acoustic and so on.

The writer in the novel "Game of Beads" uses irony as one of the ways of comic perception of reality, which includes hidden ridicule and cunning over facts or people. Thanks to irony, the author creates emotionally expressive shades and reflects the individual process of cognition of reality.

Thus, artistic means are used by G. Hesse in order to enhance the emotional impact on the reader. With their help, the writer in his novel "Game of Beads" conveys the smallest nuances of mood, conveys the atmosphere, reflects the full palette of colors of life. Using these tools, the author not only strengthens the features of the object in the literary text, but also saturates, enriches it emotionally. Artistic means emphasize individual features of an object or phenomenon. The most commonly used are comparisons, metaphors and epithets used to give the language of the text imagery, brightness. They convey the uniqueness, individuality of objects or phenomena, while revealing the depth and nature of their own associative and figurative thinking.

Key words: artistic means, individual, author, picture, world, novel, imagery.